ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ
НДЦ «РЯТІВНА АРХЕОЛОГІЧНА СЛУЖБА»

АРХЕОЛОГІЯ ПОДІЛЛЯ

ВІННИЦЯ - 2019

Міністерство освіти і науки України
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Національна академія наук України
Інститут археології

НДЦ «Рятівна археологічна служба» Інституту археології НАНУ

АРХЕОЛОГІЯ ПОДІЛЛЯ

Матеріали Всеукраїнської наукової конференції
(Вінниця, 16 жовтня 2019 року)

Вінниця – 2019

УДК 902 (477-89 Под.) (082)

А 87 **Археологія Поділля.** Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (м. Вінниця, 16 жовтня 2019 р.) / за ред. проф. Р. О. Литвиненка. – Вінниця: ТОВ “ТВОРИ”, 2019. – 110 с.

Редакційна колегія:

ЛИТВИНЕНКО Р. О – д.і.н., професор, ДонНУ імені Василя Стуса (наук. ред.)
ГРИНЮК Р. Ф. – д.ю.н., професор, ректор ДонНУ імені Василя Стуса
ХАДЖИНОВ І. В. – д.е.н., професор, проректор ДонНУ імені Василя Стуса
МОРГУН В. А. – д.і.н., професор, ДонНУ імені Василя Стуса
ЧАБАЙ В. П. – д.і.н., чл.-кор. НАН України, директор ІА НАН України
БУЙСЬКИХ А. В. – д.і.н., заступник директора ІА НАН України
СКОРИЙ С. А. – д.і.н., професор, зав. відділом ІА НАН України

Рецензенти:

ЗАЛІЗНЯК Л. Л. – д.і.н., професор, завідувач відділу кам’яного віку Інституту археології НАН України
РУДЬ В. С. – к.і.н., науковий співробітник відділу археології енеоліту – бронзової доби Інституту археології НАН України

Рекомендовано до друку Вченою Радою Донецького національного університету імені Василя Стуса, протокол № 2 від 27.09.2019 р.

На обкладинці: глиняна модель житла трипільської культури (фонди Вінницького обласного краєзнавчого музею)

На титульній сторінці: кістяна пряжка бабинської культури з курганного могильника Северинівка Вінницької обл. (фонди Вінницького обласного краєзнавчого музею)

На колонтитулі сторінок: бронзовий перстень з Гордіївського курганного могильника білогрудівської культури Вінницької обл. (фонди Вінницького обласного краєзнавчого музею)

Видання здійснено за кошти Науково-дослідного центру «Рятівна археологічна служба» Інституту археології НАН України

© Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019
© Оригінал-макет: Литвиненко Р.О., 2019

ISBN 978-966-949-185-5

ЗМІСТ

Литвиненко Р.О. Поділля як археологічний регіон (передмова) 5

Вєтров В.С. Дослідження нижньопалеолітичного місцезнаходження Головчинці-1 6

Степанчук В.М., Науменко О.О. Ремонтаж вапнякової гальки з нижньопалеолітичної стоянки Меджибіж А: попередні підсумки дослідження 13

Вейбер А.В., Смаголь В.О., Гаскевич Д.Л. Фауністичні знахідки багатошарового поселення Базьків Острів (за матеріалами досліджень 1959 року) 21

Пересунчак О.С. Нові дослідження поселення трипільської культури Кам'яне-Заваллля-1 на території Східного Поділля 28

Радомський І.С. Порівняльна характеристика комплексів крем'яних артефактів з поселення Ожеве-Острів 36

Клочко В.І. Трипільська кам'яна сокира-молот з Дунаєвецького району Хмельниччини 41

Іванова С.В. «Подільский фронтир»: енеоліт та бронзова доба на порубіжжі двох регіонів 43

Грищук О.М. Про одну групу жіночих поховань дніпро-донської бабинської культури 50

Литвиненко Р.О. Поділля в системі культурного кола Бабине 57

Отрощенко В.В. Поховання з кутовими ямками в контексті Гордіївського могильника 70

Клочко В.І., Потупчик М.В. Ніж із селища Мурафа й питання типології великих листоподібних ножів культури Ноуа 78

Клочко Л.С. Декоративні елементи скіфського часу зі знахідок А. Бидловського 82

Куштан Д.П. Черкаси – форпост Східного Поділля у XIV–XV століттях ... 92

Лугова О.С. Історія досліджень пам’яток археології у м. Бережани та його околицях 101

Список скорочень 106

Відомості про авторів 107

УДК 903.4 (477-89 Под.) “638”

Литвиненко Р.О.

ПОДІЛЛЯ В СИСТЕМІ КУЛЬТУРНОГО КОЛА БАБИНЕ

Пропонується перше узагальнене дослідження бабинських пам'яток Поділля, включаючи поселення і могильники. Подано їхню оцінку в системі культурного кола Бабине, згідно якої подільський масив бабинських старожитностей належить до дніпро-прутської бабинської культури, проте є неоднорідним, репрезентуючи пам'ятки всіх трьох її локальних варіантів – дніпро-бузького, дніпро-дністровського і дністро-прутського, що локалізуються у різних районах досліджуваної області. Ця обставина засвідчує порубіжний характер Поділля в системі культурного кола Бабине.

Ключові слова: *Поділля, бронзовий вік, культурне коло Бабине, дніпро-прутська бабинська культура, поселення, могильники*

The first generalized study of the Babyne Culture of Podillya is offered. Analysis of the burial mounds data shows that Podillya sights belong to Dnepr-Prut Babyne Culture (DPBC), but in different parts of Podillya these monuments represent different local variants of DPBC: Dnepr-Bug, Dnepr-Dniester, Dniester-Prut. This circumstance attests to the border character of Podillia in the system of the Babyne Cultural Circle.

Keywords: *Podillya, Bronze Age, Babyne Cultural Circle, Dnepr-Prut Babyne Culture, burial ground, settlement*

Вступ. Поділля, з огляду на наявні сьогодні джерела і рівень археологічної дослідженості цього регіону, наразі входить до західної периферії культурної області Бабине, виступаючи при цьому не кордоном в означеному напрямі, а, скоріш за все, прикордонням. Подільські бабинські пам’ятки жодного разу не виступали об’єктом окремого дослідження, тим більше узагальнюючого, на відміну, скажімо, від крайніх західних проявів Бабине – на Волині та Галичині, які знайшли певну оцінку в науковій літературі [**1-3**; **23-25**; **28**; та ін.]. Для розуміння ситуації варто навести об’єктивні дані щодо відповідної джерельної бази.

Поселення. Пам’ятки бабинського кола представлені на Поділлі нечисельними поселеннями й похованнями, виявленими здебільшого у східній половині досліджуваного регіону. Нам відомо понад дюжину поселенських пунктів (рис. 1), зосереджених у верхів’ях Росі (Борисівка), басейні верхів’їв Гнилоп’яті – правої притоки Тетерева (Вовчинець 15, Жежелів 1, Мшанець 2, Пустоха 2), басейні Ятрині – правобережної притоки Синюхи (Кочержинці, Собківка, Шарин), на Південному Бузі (Берецків, Сабатинівка, Матвіївка I; два останні – вже на південно-східній межі Подільського регіону), а також у верхів’ях його правобережної притоки Савранки (Червона Гребля, Червона Українка) [**4**; **5**, рис. 1; **6**, с. 79-80, рис. 2; **7**; **9**, с. 119-121, рис. 1: 1-3; **14**, с. 87; **15**, с. 11-13, 23, 30, мал. 6: 5, 6, 8; 50: 10; **16**, с. 163, рис. 2: 1]; інформація про бабинські матеріали з поселення Сандраки на Південному Бузі [**5**, рис. 1: 49] не знайшла підтвердження [**17**, с. 133]. Більшість поселень виявлено в ході розвідок і розкопками не досліджено, проте на деяких здійснювалися різного масштабу розкопки (Сабатинівка, Собківка – бл. 93 м^2, Матвіївка I – бл. 3000 м^2, Шарин – 258 м^2). Бабинський матеріал (рис. 2), переважно кераміка, на поселеннях зазвичай сполучався з іншокультурним (трипільським, сабатинівським, тшинецьким, білогрудівським, скіфським тощо) і не складав значних серій, що ускладнює його оцінку.

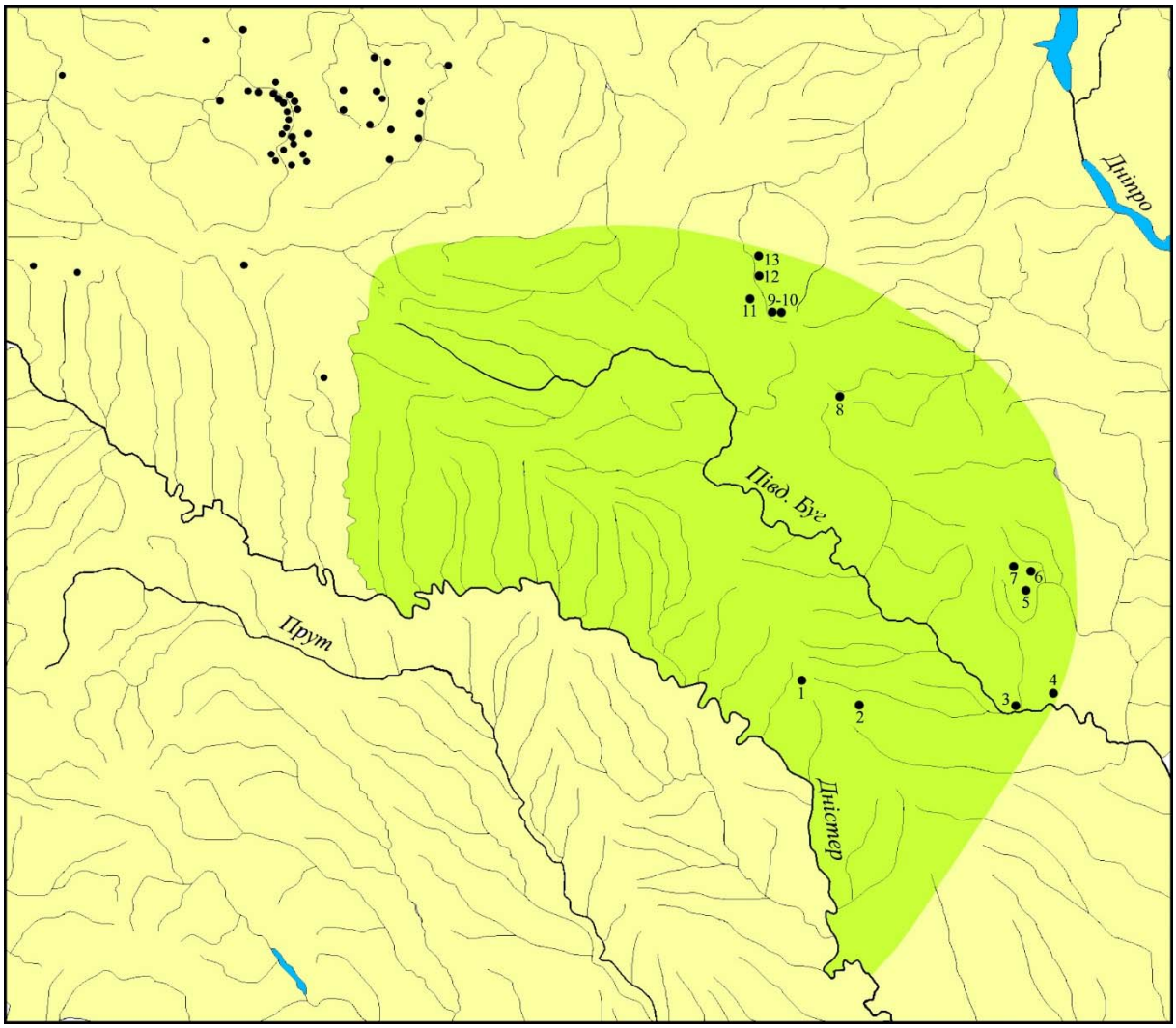

Рис. 1. Бабинські поселення Поділля: *Одеська обл.*: **1** – Червона Українка; **2** – Червона Гребля; *Кропивницька обл.*: **3** – Сабатинівка; **4** – Лозувата; *Черкаська обл.*: **5** – Шарин; **6** – Собківка; **7** – Кочержинці; *Вінницька обл.*: **8** – Борисівка; **9** – Мшанець-2; **10** – Пустоха-2; **11** – Вовчинець-15; **12** – Жежелів-І; *Житомирська обл.*: **13** – Гришківці

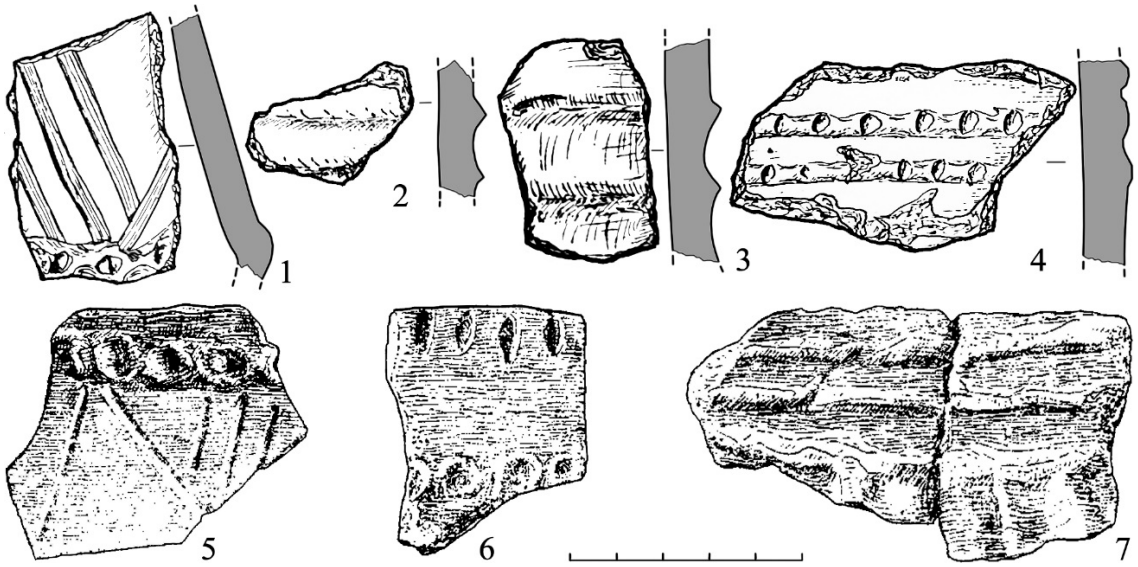

Рис. 2. Кераміка з бабинських поселень Поділля: **1** – Жежелів І; **2** – Мшанець 2; **3** – Пустоха-2; **4** – Вовчинець 15 [1-4 за: **14**, мал. 6: 5, 6, 8]; **4-6** – Собківка [за: **6**, рис. 2]

Могильники. Бабинські поховальні пам'ятки також відомі лише в східній половині Поділля, тобто там, де провадились дослідження курганних могильників (рис. 3) [**8**; **10**; **11**; **13**; **21**; **22**; **26**; **29-31**]. Неважко помітити, що на мапі ці некрополі утворюють три умовні групи, з умовними робочими назвами: 1) південну, яку ми назвали *дубоссарською*; 2) північнішу від першої, яку ми назвали *ямпільською* (хоча адміністративно вона об'єднує пам'ятки півдня Вінниччини та півночі Молдови; 3) *східноподільську* – дещо аморфну і не таку компактну, як дві перші. Загалом некрополів у цих групах налічується 23: з них походить щонайменше 61 поховання бабинського кола, зосереджених у 37 курганах. Переважна кількість поховань були впускними в насипи ранньої-середньої бронзи і при цьому не супроводжувались досипками (98,3% комплексів з визначеною стратиграфічною позицією). Лише раз зафіксовано впускне з досипкою бабинське поховання (1,7%).

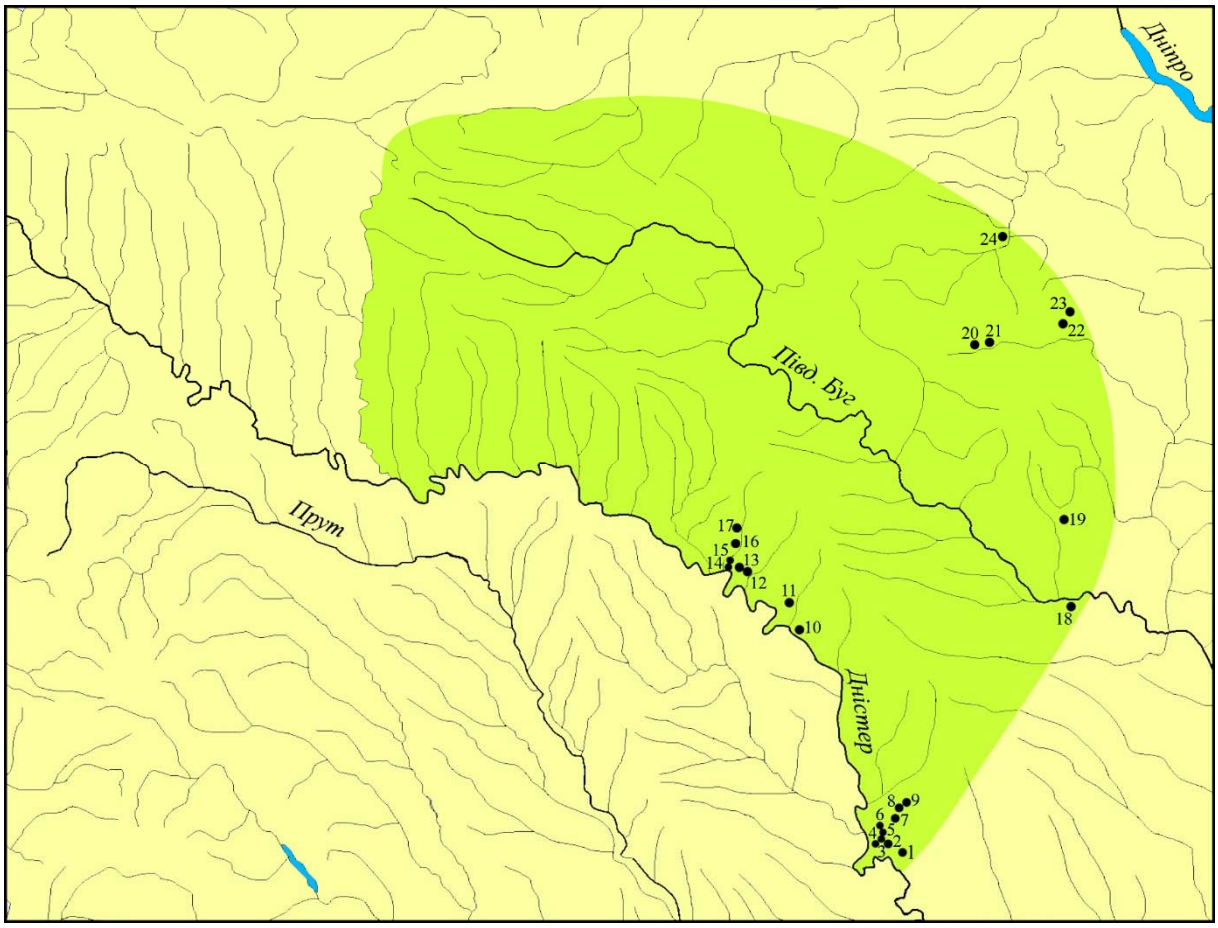

Рис. 3. Бабинські курганні могильники Поділля:

Дубоссарська група: **1** – Красне; **2** – Дороцьке; **3** – Дубинове; **4** – Погребя; **5** – Дзержинське; **6** – Дубоссари; **7** – Красний Виноградар; **8** – Василівка; **9** – Дубівка;

Ямпільська група: **10** – Кам'янка; **11** – Окниця (Кузьмин); **12** – Підлісівка; **13** – Северинівка; **14** – Пороги; **15** – Добрянка; **16** – Писарівка; **17** – Клембівка;

Східноподільська група: **18** – Дубинове; **19** – Бузок; **20** – Новоселка; **21** – Яцковиці (Долинка); **22** – Баштечки; **23** – Нагірне; **24** – Володарка

У понад половині випадків (33 поховання – 54,1%) тип могильної споруди з'ясувати не вдалося. У решти поховань найпоширенішими були ґрунтові ями (22 випадків), перекриті деревом (3 випадки, в одному з яких зафіксовано подовжню спрямованість плах) і камінням (5 випадків, в одному з яких засипка ями складалася з ґрунту та дрібного вапняку). Форма в плані поховальних ям демонструє певну

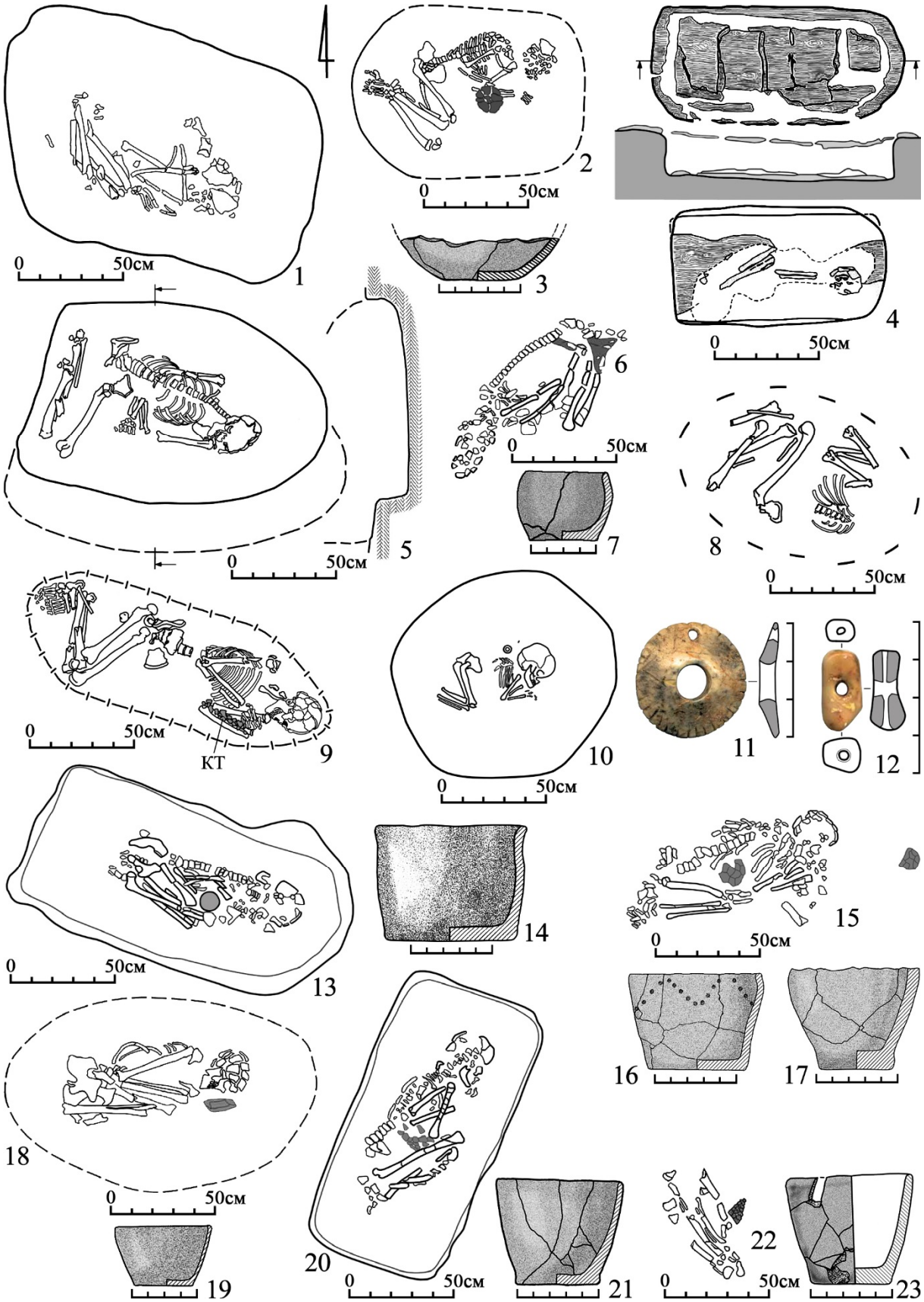

Рис. 4. Бабинські поховання Ямпільської групи: **1** – Писарівка 9/1; **2**, **3** – Писарівка 8/4;**4** – Северинівка 2/2; **5** – Підлісівка 1/7; **6**, **7** – Добрянка 1/10; **8** – Підлісівка 1/13; **9** – Підлісівка 1/5; **10-12** – Северинівка 1/4; **13**, **14** – Добрянка 1/11; **15-17** – Пороги 4/1; **18**, **19** – Ямпіль 3/5; Пороги 4/9; **22**, **23** – Добрянка 1/1 [за: **13**]

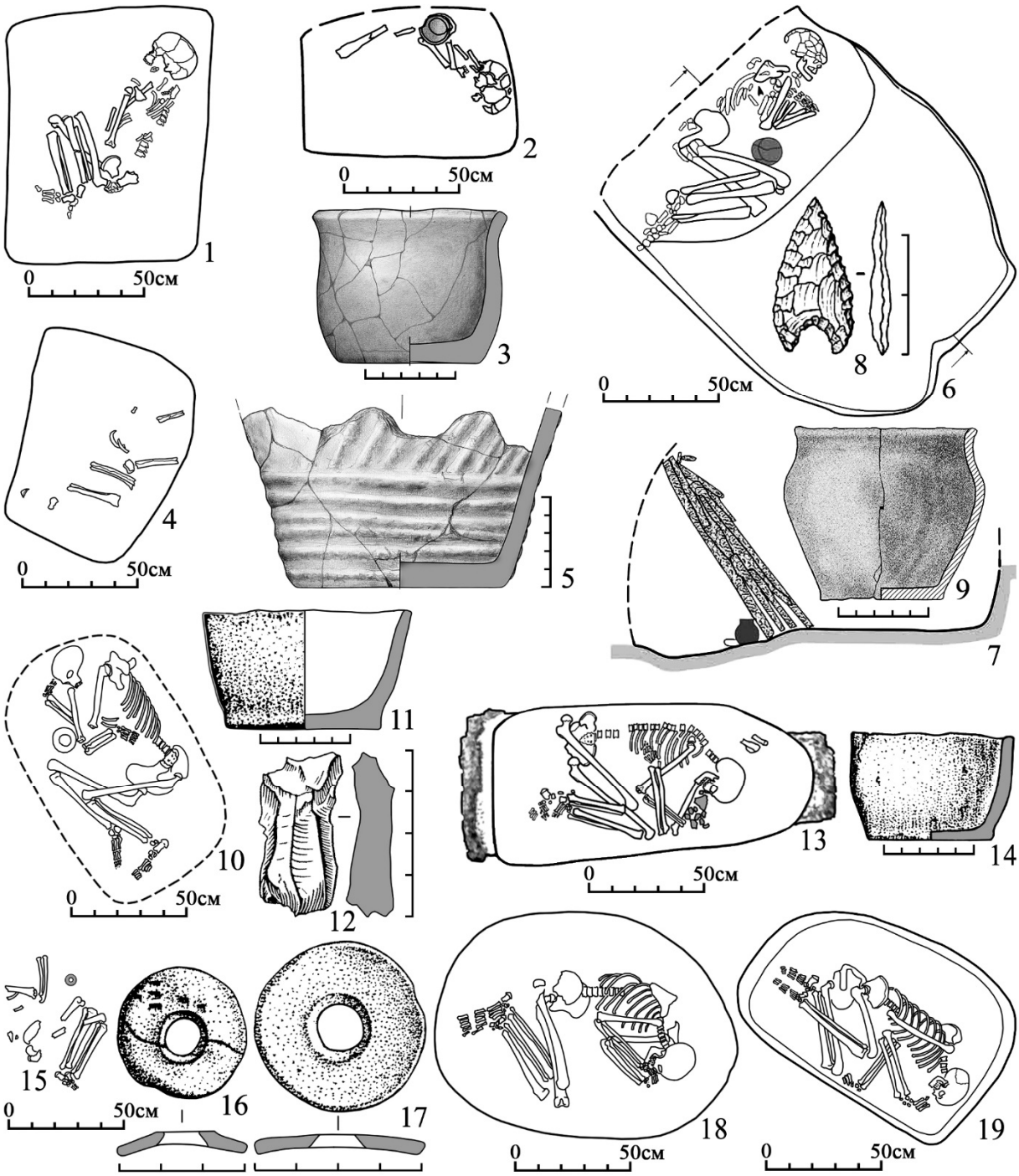

Рис. 5. Бабинські поховання Ямпільської групи: **1** – Клембівка 1/12; **2**, **3** – Клембівка 1/3; **4** – Клембівка 1/2; **5** – Клембівка 1/1; **6-9** – Добрянка 1/3; **10-12** – Окниця 6/7; **13**, **14** – Окниця 3/2; **15-17** – Окниця 2/2; **18** – Окниця 7/2; **19** – Окниця 6/26 [за: **13**; **22**]

варіативність (рис. 4-7): прямокутні з чіткими і закругленими кутами, трапецієподібні, овальні, округлі; пропорції також змінюються від вузьких до широких, не демонструючи певної тенденції загалом, так і на рівні мікрорегіонів. Розміри ям є незначними, довжина варіює в діапазоні 0,94-1,98 м, ширина – 0,56-1,16 м.

Тричі зафіксовано підбійні споруди, одна з яких зберегла багатошаровий заслон камери з кам'яних плит (рис. 4: 7; 5: 6-7).

У 5 похованнях виявлено вузькі прямокутні, з округленими кутами, коритоподібні труни з довбаних колод дерева (рис. 4: 4; 5: 13; 6: 19; 7: 1, 4), які розміщались в ґрунтових ямах.

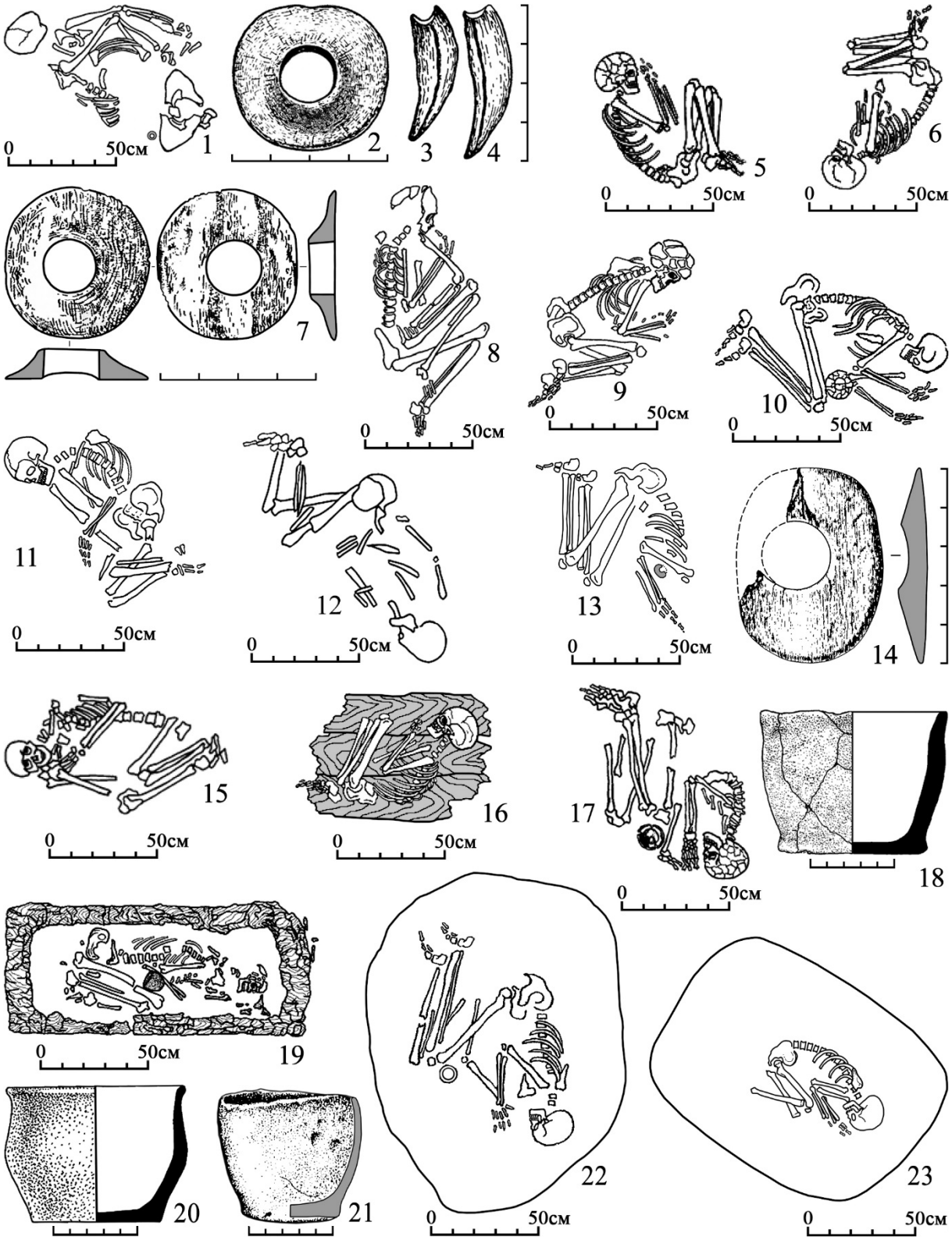

Рис. 6. Бабинські поховання Дубоссарської групи: **1-4** – Дубове 40/3; **5** – Красний Виноградар 31/1; **6** – Красний Виноградар 31/3; **7** – Василівка 40/4; **8** – Дубове 43/3; **9** – Дубове 43/4; **10** – Красне 1/6; **11** – Красне 5/1; **12** – Володарка 3/2; **13**, **14** – Красне 7/4; **15** – Погребя 7/1; **16** – Красний Виноградар 31/8; **17**, **18** – Погребя 9/1; **19**, **20** – Дубоссари 17/1; **21**, **22** – Красне 2/1; **23** – Красне 2/2 [за: **10**; **12**; **22**; **27**]

Збереженість трун-колод переважно незадовільна, що утруднює їх метричну, морфологічну і конструктивну характеристики. Для виготовлення рун використовувалися стовбури дерев (зокрема дубу) діаметром щонайменше 0,6-0,8 м, довжина варіювала в межах 1,23-1,71 см; лише тричі вдалося зафіксувати простір внутрішньої камери труни, що складав 1,07×0,46×0,2 м, 1,17×0,43×0,2 м, 1,45×0,65×0,15 м. В одиничних випадках вдалося зафіксувати перекриття трун-колод подовжніми плахами, іноді обпаленими.

Для 1 поховання на долівці зафіксовано дерев'яний настил/щит з трьох подовжніх дошок, на який укладено небіжчика (рис. 6: 16). Ширина настилу/щита – 0,6 м. Не виключено, що ці залишки деревини були рештками труни-колоди [**12**, с. 110].

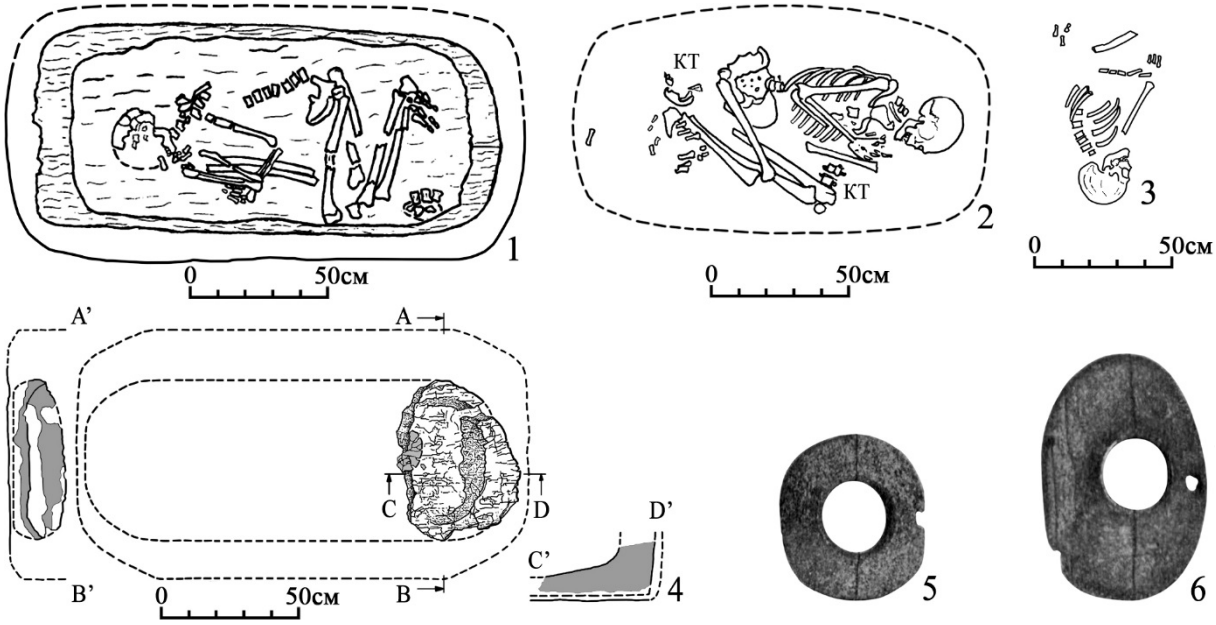

Рис. 7. Бабинські поховання Східноподільської групи: **1** – Нагірне 49/2; **2** – Баштечки 60/1; **3** – Дубове 43/5; **4** – Бузок п. 2; **5** – Новосілка к. 27; **6** – Яцковиці к. 45 [за: **8**; **11**; **30**; **31**]

Способом захоронення небіжчиків виступає сильно скорчена на боці інгумація: здебільшого на лівому боці (39 випадків), рідше – на правому (17). Позиція рук демонструє певну варіативність (табл. 1), яка демонструє повне домінування адоративної позиції (VI), яка в системі культурного кола бабине засвідчує пізні хронологічні позиції пам'яток.

Позиція	I	II	III	IV	V	VI	РАЗОМ
	||	L|	V|	L⌋	LV	W	
Кількість	2	4	1	6	2	26	41
Питома вага (%)	4,9	9,8	2,4	14,6	4,9	63,4	100

Табл. 1. Позиції рук небіжчиків у бабинських похованнях Поділля

Орієнтація небіжчиків головою є нестійкою і презентована ледве не всіма напрямами горизонту (15 із 16 фіксованих). Натомість цей показник демонструє виразне переважання східного напряму, з домінуванням тут східного – південно-східного векторів (рис. 8).

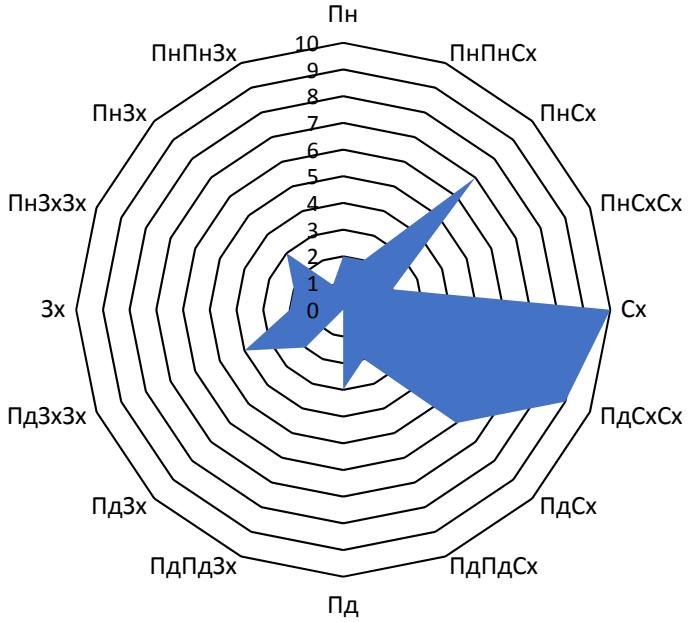

Рис. 8. Діаграма орієнтацій небіжчиків з бабинських поховань Поділля

Щоправда три умовно виділені нами регіональні групи (дубоссарська, ямпільська і східноподільська) проявляють локальні особливості в орієнтації небіжчиків (рис. 9), аналіз яких дозволяє виявити і зрозуміти «конструктивні елементи» загального подільського полігону орієнтації.

Понад половину бабинських поховань містили якийсь інвентарний супровід (34 комплекси – 56%), безінвентарними виявилися 27 захоронень (44%).

Керамічним посудом супроводжувалося 21 поховання (34%). Майже завжди в них знаходилася одна посудина, лише одного разу – дві. Практично вся кераміка представлена маленькими посудинками об'ємом від 0,05 до 0,61 л. Більшість з них відповідають, скоріше, чаркам для питва, ніж ємностям для їжі. Таке сприйняття підтверджується і формою посудин, які здебільшого представлені обрізано-конічними, рідше циліндричними, баночками (рис. 4: *7, 14, 16, 17, 19, 21, 23*; 5: *3, 11, 14*; 6: *18, 21*), в одиничних випадках – невеликими біконічними горщичками з невисокою шийкою (рис. 5: *9*; 6: *20*). Посуд зазвичай неорнаментований; лише одну баночку прикрашено зиґзаґом, утвореним кільцевими відбитками зрізу рурочки (рис. 4: 16). На цьому тлі більшими розмірами і декором виділяється придонна частина горщика, вочевидь, використаного в якості «тризни», повністю орнаментована горизонтальним і навкісним поясами багаторядних наліпних валиків (рис. 5: 5).

Другою серійною категорією поховального інвентарю виступають т. зв. пряжки з кістки, якими супроводжувалися 7 комплексів (11,5%), один з яких містив 2 пряжки. Пряжки виявлено як у похованнях дорослих, так і дітей. Ці вироби представлено кількома типами, що різняться формою (кругла чи овальна) та перетином (плаский чи випнуто-увігнутий) щитка, наявністю/відсутністю малого додаткового отвору на периферії щитка, а також наявністю/відсутністю рельєфного бортика навколо центрального отвору. Одна з пряжок виділяється таким, рідкісним для даної категорії виробів, елементом, як оздоблення щитка по периметру короткими радіальними нарізками (рис. 4: 11).

Інші категорії артефактів є поодинокими. Серед них є прикраси: пронизка з просвердленого зубу оленя (рис. 4: 12); 2 просвердлених ікла собачих, вочевидь, від

Рис. 9. Діаграма орієнтацій небіжчиків з регіональних груп Поділля

шийного намиста (рис. 6: 3, 4). Крем'яні вироби представлено відщепом (рис. 5: 12) і вістрям стріли з виїмчастою основою (рис. 5: 8), якою було поранено людину.

Приблизно кожне восьме поховання (13%) супроводжувалося кістковими рештками тварин, здебільшого свійських (велика і дрібна рогата худоба, свиня) і зрідка диких (олень благородний) тварин. Серед ідентифікованих об'єктів присутні щелепа (2 випадки), кістки кінцівок (2), ребра (1), хребет (1), куприк (1). При цьому кінцівки виявлено в заповненні могил (можливо, з перекриття), щелепи – біля стоп небіжчиків, що контекстуально і за формою не варто сприймати за їжу. Натомість грудинку, хребет і куприк, що локалізувалися перед черепом, грудьми і руками, логічно тлумачити в якості м'ясної напутньої їжі.

Частина антропологічного масиву розглядуваних пам'яток (10 поховань – 16,6%) має статевовікові визначення. Серед них переважають дорослі (8), серед яких домінують чоловіки (6) над жінками (1?).

Культурно-хронологічна оцінка. Оскільки для бабинських поселень наразі не існує критеріїв культурно-таксономічної ідентифікації, розв'язання цього завдання здійснюється на підставі могильників, завдяки яким, до речі, і відбулося виділення в межах культурної області Бабине окремих бабинських культур і їхніх локальних варіантів [**20**].

Наведені вище дані щодо курганних некрополів надійно засвідчують приналежність бабинських пам'яток Поділля до дніпро-прутської бабинської культури (ДПБК). Насамперед, це підтверджується на рівні загальних обрядово-інвентарних характеристик: нерозвинене курганне будівництво (1,7%), домінуючий впускний без досипок стратиграфічний статус поховань з використанням для цього південного сектору насипів;

відповідний набір типів поховальних споруд – ями, підбої, дерев'яні труни-колоди; переважання сильно скорчених адоративних поз небіжчиків, характерна роза їхніх орієнтацій з виразним домінуванням східного сектору. Показовими для ДПБК є висока питома вага поховань з керамічним посудом, репрезентованим здебільшого простими банковими формами. Характерним для ДПБК є також набір кісткових решток тварин, яким супроводжували поховання, насамперед м'ясної напутньої їжі у формі грудини, хребта й куприка [**19**, с. 8-10]. Список фонових характеристик, які підтверджують наш висновок, можна було би продовжити. Однак це лише загальна оцінка розглядуваного масиву пам'яток, що не розкриває їхньої специфіки, яка простежувалась вже на рівні наведених вище диференційованих даних, зокрема по умовних мікрорегіональних групах – дубоссарській, ямпільській та східноподільській. Крім того, слід враховувати, що Поділля своїми теренами накладається на ареали всіх трьох локальних варіантів ДПБК в зоні їхнього контакту. А ця обставина вже заздалегідь унеможливлює гомогенність подільських бабинських пам'яток. Чи простежується ця неоднорідність в межах досліджуваних нами пам'яток?

Шість десятків комплексів є замалою вибіркою для надійних статистичних викладок, а тим більше – для зіставлення між собою її складових, представлених трьома мікрорегіональними групами. Натомість деякі тенденції виявити все-таки вдається. Насамперед звернемо увагу на те, що загальна для Поділля роза орієнтацій (рис. 8), більше нагадує аналогічні діаграми по дніпро-дністровському та дністро-прутському локальних варіантах ДПБК [**18**, рис. 131], насамперед другим за значущістю північно-східним вектором. Однак мікрорегіональні діаграми (рис. 9) засвідчують, що цей вектор здебільшого забезпечується похованнями ямпільської групи, а не дубоссарської, як можна було очікувати, з огляду на її локалізацію на стику двох вищеназваних локальних варіантів. У цьому зв'язку, не випадковим може виявитися присутність в ямпільській групі двох захоронень у підбоях, притаманних саме для дніпро-дністровського локального варіанту ДПБК, і основний масив яких знаходиться південно-східніше – в Дніпро-Буго-Дністровському степу. Відтак ямпільські поховання у підбоях видаються суттєво відірваними у північно-західному напряму від основного масиву підбоїв. І в цьому зв'язку не випадковим може виявитися факт поранення стрілою небіжчика в одній з підбійних могил: Добрянка 1/3 (рис. 5: 6-9).

Деяку інформацію дають кістяні пряжки. Знахідки зі східноподільської групи (Новосілка к. 27, Яцьковиці к. 45 – рис. 7: 5, 6), що належать до типу 3о, є типовими для пізніх пам'яток культурного кола Бабине загалом. До пізнього різновиду (тип 2о) належить і пряжка з поховання Северинівка 1/4 ямпільської групи (рис. 4: 11). Цей тип трапляється у всіх локальних групах ДПБК, хоча розглядуваний екземпляр вирізняється рідкісною для бабинських пряжок ознакою – декоруванням краю щитка по периметру нарізками (такий декор у дещо відмінному виконанні є відомим на одиничних пряжках різних локальних варіантів усіх бабинських культур – волго-донської, дніпро-донської та дніпро-прутської). Пряжки з поховань дубоссарської групи (Василівка 40/4, Дубове 40/3 – рис. 6: 7) [**10**, с. 111, рис. 97: 4; **27**, с. 122, рис. 51: 14; с. 128, рис. 55: 4; с. 180, № 17] належать до більш раннього типу 2, що цілком узгоджується з обрядом останнього комплексу (обряд першого – нам є невідомим); натомість вони не мають вузької культурно-таксономічної прив'язки. Дві пряжки з комплексу Окниця 2/2 (рис. 5: 16, 17) є однотипними – з круглим жолобчастим щитком і центральним отвором без бортика (тип 2жб). Такий тип пряжок є притаманним саме для дністро-прутського локального варіанту ДПБК, хоча локалізація окницького могильника, умовно віднесеного до ямпільської групи, на лівобережжі Середнього Дністра є дещо віддаленою від основного масиву знахідок подібних пряжок, що тяжіють до півдня Пдістровсько-Прутського межиріччя [**27**, рис. 51].

Культурно-ідентифікаційним маркером виступають також дерев'яні труни-колоди, серію яких відкрито в курганах Поділля, причому у всіх трьох мікрогрупах. Практика використання трун-колод мала місце в двох локальних варіантах ДПБК – дніпро-бузькому і дністро-прутському [**18**, с. 117-118, 133]. Нам вдалося виявити певні регіональні обрядово-інвентарні особливості поховань в колодах, що підтверджують приналежність їх до названих локальних варіантів ДПБК: конструкції колод, орієнтації небіжчиків, наявність/відсутність керамічного посуду, типи пряжок [**18**, с. 148]. В нашому випадку ці критерії набувають особливого значення, з огляду на те, що Поділля є регіоном, де перетинаються ареали трьох суміжних локальних варіантів ДПБК, а відтак культурно-таксономічна ідентифікація комплексів з прикордонних районів потребує додаткової уваги.

Отже з п'яти достеменних трун-колод Поділля – 2 (Баштечки 49/2, Бузок п. 2) належать до східноподільської групи, цілком відповідають ознакам дніпро-бузького варіанту ДПБК (насамперед, відсутністю керамічного посуду, де ця ознака характеризує 96,3% комплексів у колодах) і при цьому локалізуються в його ареалі. Поховання в труні-колоді Дубоссари 17/1, з огляду на присутність в ньому характерного керамічного горщичка, вписується в стандарти дністро-прутського варіанту ДПБК (для якого 78,6% трун-колод забезпечені посудом), чому не протирічить і його географія. Дві останні труни-колоди відкриті в могильниках умовної ямпільської групи (Окниці 3/2, Северинівка 2/2), які тереново розміщались у порубіжжі дністро-прутського і дніпро-бузького локальних варіантів. Вочевидь, ця обставина відбилась і на характеристиках обох комплексів: північніший з них (Северинівка 2/2) своєю безкерамічністю більше тяжіє до дніпро-бузьких пам'яток, а забезпечений посудиною південніший (Окниця 3/2) – більше відповідає дністро-прутським. Втім присутня в останньому похованні керамічна баночка видається більше притаманною дніпро-бузькій бабинській традиції, аніж дністро-дністровській, де труни-колоди містили лише профільовані горщики різних типів. Таким чином, очевидною є присутність в могильниках Наддністрянщини бабинських поховань з ознаками різних, нехай і сусідніх, локальних варіантів ДПБК, а також поховань зі змішаними обрядово-інвентарними характеристиками.

Висновки. Судячи з викладених вище даних, Поділля так чи інакше входило до культурної області Бабине. Нерівномірність археологічної дослідженості цього регіону не дозволяє бути впевненим у поширенні бабинського ареалу по всіх подільських теренах. Достеменно щодо цього можна говорити лише для східної половини регіону. Натомість присутність бабинських проявів західніше Поділля, на Волині та навіть Галичині, натякає на те, що бабинський ареал поширювався і на Західне Поділля. При цьому слід враховувати, що на Волині бабинський компонент присутній не в чистому вигляді, а в контексті поселень місцевої стжижовської культури, іноді навіть у синкретичному бабинсько-стжижовському вигляді (кераміка), що натякає на проникнення бабинських впливів (населення?) в іншокультурне середовище. Відтак питання західних кордонів власне бабинського культурного ареалу залишається відкритим. Можна лише припускати, що шукати його слід на теренах Західного Поділля, наразі вкрай слабко дослідженого для періоду середньої бронзи.

Загалом демонструючи на рівні могильників приналежність до дніпро-прутської культури (ДПБК), бабинські пам'ятки східної половини Поділля, з одного боку, різною мірою виявляють ознаки всіх трьох локальних варіантів ДПБК, а з іншого, проявляють певну синкретичність на рівні обрядово-інвентарних характеристик, яка ускладнює їхнє культурно-таксономічне визначення. Насамперед це стосується курганних могильників Лівобережної Наддністрянщини, умовно об'єднаних в рамках дубоссарської та ямпільської груп, в яких присутні поховання з дніпро-бузькими, дніпро-дністровськими і дністро-прутськими рисами. Така ситуація може пояснюватися порубіжним характером

Наддністрянського Поділля або ширше – Буго-Дністровського межиріччя, де стикуються або перетинаються ареали трьох локальних варіантів ДПБК. З огляду на те, що межиріччя Південного Бугу й Дністра, особливо в його лісостеповій зоні, є вкрай слабко дослідженим, можна прогнозувати, що подальше накопичення матеріалів з цього регіону, насамперед в такій діагностичній частині, як курганні могильники, може призвести не лише до уточнення запропонованих нами кордонів ДПБК та її локальних варіантів, а й до певного їх корегування.

Подяки

Висловлюємо щиру вдячність Ю.В. Болтрику та Л.І. Кучугурі за люб'язну згоду на використання й публікацію матеріалів з їхніх польових досліджень.

Джерела і література

1. Бандрівський М.С. Відкриття пам'яток культури багатоваликової кераміки на Львівщині / М.С. Бандрівський // Археологія. – 1997. – № 1. – С. 138-142.
2. Бандрівський М.С. Північно-західна периферія культурного кола Бабине: спостереження за хронологією та поховальним обрядом / М.С. Бандрівський // Історія релігій в Україні. – Кн. 1. – Львів: Логос, 2006. – С. 8-21.
3. Бандрівський М. Проблеми етно-культурної атрибуції пам'яток на Північно-Західному Поділлі, Волинській височині і прилеглому Поліссі наприкінці середнього і пізньому періодах епохи бронзи / М. Бандрівський // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Вип. 10. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2006. – С. 72-91.
4. Березанская С.С. Об одной из групп памятников средней бронзы на Украине / С.С. Березанская // СА. – 1960. – № 4. – С. 26-41.
5. Березанская С.С. Культура многоваликовой керамики / С.С. Березанская // Культуры эпохи бронзы на территории Украины. – К.: Наук. думка, 1986. – С. 5-43.
6. Березанская С.С. Поселение предскифского времени в с. Собковка / С.С. Березанская, Г.Т. Титенко // КСИА АН УССР. – 1952. – Вып. 1. – С. 78-84.
7. Біляшівський М. Досліди на городищі біля с. Борисівки, Линецького району (б. Липовецького повіту), на Київщині / М. Біляшівський // Коротке повідомлення Всеукраїнського археологічного комітету за археологічні досліди року 1925. – К., 1926. – С. 67-70.
8. Болтрик Ю.В., Фіалко О.Є., Литвинова Л.В. Звіт Побузької експедиції про охоронні дослідження двох ямних курганів на Заході Кіровоградщини в 2003 р. – НА ІА НАНУ. – № 2003/50.
9. Ванчугов В.П. Новые памятники эпохи поздней бронзы и раннего железа в междуречье Южного буга и Днестра / В.П. Ванчугов, В.Г. Кушнир // Северо-Западное Причерноморье в эпоху первобытно-общинного строя. – К.: Наук. думка, 1980. – С.119-127.
10. Дубоссарские курганы / [Н.А. Кетрару, В.С. Синика, С.Н. Разумов, Н.П. Тельнов]; отв. ред. О. Левицкий. – Тирасполь: Stratum plus, 2014. – 238 с.
11. Иванова С.В. Курганы древних скотоводов междуречья Южного Буга и Днестра / С.В. Иванова, В.Г. Петренко, Н.Е. Ветчинникова. – Одесса, 2005. – 207 с.
12. Кетрару Н.А. Курганная группа у с. Красное / Н.А. Кетрару, Н.Л. Серова // Археологические исследования в Молдавии в 1979-1980 гг. – Кишинев: Штиинца, 1983. – С. 137-150.
13. Комплекси курганних могильників населення III та першої половини II тисячоліть до Р.Х. з території Наддністянщини неподалік міста Ямпіль Вінницької області. З

досліджень північно-західного рубежу пам'яток культур понтійської зони епохи ранньої бронзи. Дослідження 1984-2014 рр. / За ред. О. Коська, М. Потупчика, С. Разумова // Archaeologia Bimaris. – T. 6: Monografie. – Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje, 2014. – Książka 1. – 424 s.; Książka 2. – 424 s.
14. Кучугура Л.І. Звіт про археологічні розвідки в Козятинському районі Вінницької області (басейн річки Гнилоп'яті) у 1992 році. – НА ІА НАНУ. – № 1992/190. – 117 арк.
15. Кучугура Л.І. Розвідки на Вінниччині і Хмельниччині // Археологічні дослідження на Україні 1992 р. – К., 1993.– С. 86-88.
16. Кушнир В.Г. Разведки памятников эпохи бронзы в северных районах Одесской области / В.Г. Кушнир // Археологические исследования Северо-Западного Причерноморья. – К.: Наук. думка, 1978. – С.159-164. (с.163, рис.2, *1*)
17. Лагодовська О.Ф. Поселення часу пізньої бронзи в с. Сандраки / О.Ф. Лагодовська // Археологія. – 1954. – Т. IX. – С. 133-141.
18. Литвиненко Р.О. Культурне коло Бабине (за матеріалами поховальних пам'яток): дис. … д-ра іст. наук.: 07.00.04 / Ін-т археол. НАНУ. – К., 2009. – 799 с. – НА ІА НАНУ. – Ф. 12. – Оп. 2. – № 879.
19. Литвиненко Р.О. Культурне коло Бабине (за матеріалами поховальних пам'яток): автореф. дис. … д-ра іст. наук.: 07.00.04 / Ін-т археол. НАНУ. – К., 2009. – 32 с.
20. Литвиненко Р.О. Методика культурно-таксономічного групування пам'яток бабинського типу / Р.О. Литвиненко // Вісник Донецького національного університету. – Серія Б: Гуманітарні науки. – 2009. – № 1. – С. 141-150.
21. Лысенко С.Д. Погребения Среднего Поднепровья в колодах / С.Д. Лысенко // Археология и древняя архитектура Левобережной Украины и смежных территорий. – Донецк: Східний видавничий дім, 2000. – С. 70-72.
22. Манзура И.В. Каменские курганы / И.В. Манзура., Е.О. Клочко, Е.Н. Савва. – Кишинев: Штиинца, 1992. – 133 с.
23. Охріменко Г. Олександр Цинкаловський та праісторія Волині / [Г. Охріменко, Н. Скляренко, О. Каліщук та ін.]. – Луцьк, 2007. – 732 с.
24. Охріменко Г. Окремі питання бабинської культури на Волині / Григорій Охріменко, Наталія Скляренко, Світлана Локайчук // Волинсько-Подільські археологічні студії. – 2012.
25. Охріменко Г. Бабинська культура на Волині / Г. Охріменко, Н. Скляренко // Нариси етнокультурної історії Північно-Західної України доби бронзи: монографія / [Г. Охріменко, Н. Скляренко, І. Маркус, С. Локайчук, О. Романчук]. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – С. 218-242.
26. Покас П.М., Солтис О.Б. Отчет о работах Курганного отряда Днепровской Древнерусской экспедиции (Белоцерковская экспедиция) по раскопкам курганов в п.г.т. Володарка Киевской обл. в 1992 г. – НА ІА НАНУ. – № 1992/196.
27. Савва Е.Н. Культура многоваликовой керамики Днестровско-Прутского междуречья / Савва Е.Н. – Кишинев: Штиинца, 1992. – 226 с.
28. Ткач В. Пам'ятки доби ранньої бронзи в середній течії р. Ікви (культури шнурової кераміки) // [Охріменко Г., Скляренко Н., Каліщук О., Ткач В., Романчук О.] Олександр Цинкаловський та праісторія Волині. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2007. – С. 571-613.
29. Bydłowski A. Mogiły w Nowosiolce // Światowit. – 1904. – 5. – S. 59-80.
30. Bydłowski A. Mogiły w Jackowicy w pow. Lipowieckim // Światowit. – 1905. – 6. – S. 8-30.
31. Bydłowski A. Mogiły w Nowosiolce w powicie Lipowieckim gub. Kijowskiej // Światowit. – 1905. – 6. – S. 1-7.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АІДУ	–	Археологія і давня історія України (Київ)
ИАК	–	Известия Императорской археологической комиссии (СПб.)
НА ІА НАНУ	–	Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України (Київ)
СА	–	Советская археология (Москва)

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Вейбер Аліна Віталіївна – аспірантка кафедри археології Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Вєтров Віктор Сергійович – завідувач сектором археології Державного історико-культурного заповідника "Межибіж"

Гаскевич Дмитро Леонідович – к.і.н., науковий співробітник Інституту археології НАН України

Грищук Ольга Михайлівна – аспірантка кафедри всесвітньої історії та археології Донецького національного університету імені Василя Стуса

Іванова Світлана Володимирівна – д.і.н., с.н.с., провідний науковий співробітник відділу археології Криму та Північно-Західного Причорномор'я Інституту археології НАН України

Клочко Віктор Іванович – доктор габілітас, завідувач кафедри археології Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Клочко Любов Степанівна – к.і.н., доцент, викладач Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Куштан Дмитро Павлович – к.і.н., старший науковий співробітник Інституту археології НАН України

Литвиненко Роман Олександрович – д.і.н., професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та археології Донецького національного університету імені Василя Стуса

Лугова Олена Степанівна – науковий співробітник Державного історико–архітектурного заповідника у м. Бережани

Науменко Олександр Олександрович – Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Отрощенко Віталій Васильович – д.і.н., професор, завідувач відділу археології енеоліту – бронзового віку Інституту археології НАН України

Пересунчак Олександр Сергійович – вчитель історії комунального закладу «Завалівський ліцей» Гайворонської районної ради Кіровоградської області, науковий керівник секції археології Кіровоградської Малої академії наук учнівської молоді

Потупчик Михайло Валентинович – завідувач сектору охорони культурної спадщини управління культури і мистецтв Вінницької облдержадміністрації

Радомський Іван Сергійович – к.і.н., молодший науковий співробітник відділу археології енеоліту – бронзового віку Інституту археології НАН України

Смаголь Вікторія Олександрівна – к.б.н., відділ палеонтології Національного Науково-природничого музею НАН України

Степанчук Вадим Миколайович – д.і.н., провідний науковий співробітник Інституту археології НАН України

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

Археологія Поділля
(матеріали Всеукраїнської наукової конференції)

Науковий редактор: ***професор Р.О. Литвиненко***

Комп'ютерна верстка: ***Р.О. Литвиненко***
Дизайн обкладинки: ***Р.О. Литвиненко***

Україна 21009, м. Вінниця, вул. Грушевського 2,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
історичний факультет
кафедра всесвітньої історії та археології

Підписано до друку 27.09.2019 р.
Формат 60×84 1/8. Папір офсетний.
Друк цифровий. Умовн. друк. арк. 12,79.
Наклад 100 прим. Зам. № 8273/1.

Віддруковано з оригіналів замовника.
Видавець та виготовлювач ТОВ «ТВОРИ».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. Келецька, 51а.
Тел.: (0432) 603-000, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852.
e-mail: info@tvoru.com.ua
http:/www.tvoru.com.ua